

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven
uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer
adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

J. Keuning / Culemborg

Ook maar een mens?

... o, mens van God.
1 Tim. 6 : 12

Is een dominee ook maar een mens? En een ouderling? Of een diaken? Of Timotheüs bijvoorbeeld?

Ja, natuurlijk. Maar ondertussen verwacht je dan toch maar veel meer van ze, dan van „gewone” mensen. Terecht, toch zeker? Stel je voor, dat bij hun bevestiging zoiets tegen hen gezegd zou worden als: van jullie wordt niet meer verwacht dan dat je gewoon-menselijk bent.

Maar als Paulus aan het eind van zijn eerste brief aan Timotheüs diens ambt in één woord wil samenvatten, dan zegt hij niet: denk er om, je bent een ouderling of een assisten-apostel of een leider van Christus' gemeente, of hoe je dan die dienst van Timotheus ook maar moet aanduiden. Maar dan zegt hij: denk er om, je bent een mens. Een mens van God.

Nu kan iemand die deskundig is wel de tegenwerping maken: dat Paulus hier een uitdrukking gebruikt die vlak in de buurt ligt van het oud-testamentische „man Gods” en dat daarmee dan toch wel heel speciale mensen werden aangeduid, — de profeten. Maar ondertussen heeft Paulus in zijn tweede brief (3 : 17) juist de „gewone” mensen op het oog als hij zegt: „opdat de mens Gods volkomen zij, tot alle goed werk volkomen toegerust”. Dáár is die „mens Gods” dus iedereen in de gemeente. Niet slechts hij die een speciale functie heeft of een bijzonder ambt bekleedt, maar elke gelovige, iedere christen. Niet slechts zij, die een aparte pet op hebben zo nu en dan, maar alle gemeenteleden, met of zonder wissewasjes,

druk met hun zaken en hun kinderen en met de buurman die weer vervelend doet, 's morgens achter een lastige klant aan en 's avonds nog gauw naar een vergadering, maar altijd tot alle goed werk volkomen toegerust.

In alles bezig als mensen, gewone mensen, — maar dan wel: mensen van God.

Van jou wordt iets heel gewoons verwacht, dat wat eigenlijk van alle mensen verwacht wordt. En dan noemt Paulus ook niet al die bijzondere eisen die er aan een ambtsdrager gesteld moeten worden. Want die zijn tenslotte bijkomstig.

Maar dan noemt hij het centrale, dat wat Gods bedoeling is met alle mensen. Dat is ook Gods bedoeling met de ambtsdrager Timotheüs.

Denk er om, zegt hij, jaag naar gerechtigheid, godsvrucht, geloof, liefde, volharding en zachtzinnigheid. Strijd de goede strijd des geloofs, grijp naar het eeuwige leven. Denk er om dat je leeft, Timotheüs, denk er om dat je leeft als een mens, een mens van God. Je bent immers een voorganger. Dat wil zeggen, dat je de anderen voordoet, wat zij mogen doen, — niet meer dan het gewone.

Een degradatie van het ambt? Omdat het wordt neergehaald in de grauwe alledaagsheid van het gewone mensen-leven?

Maar dat gewoon-menselijke is voor ons, mensen, zo ongewoon, dat het een wonder is.

Als Paulus Timotheüs aanspreekt niet met een speciale ambtstitel maar zo, als hij alle mensen kan aanspreken, dan legt hij daarmee de hoogste roeping op zijn schouders. De hoogste roeping: o, mens!

Maar hij kan dat doen, hij mag dat doen omdat wij, mensen, leven mogen van wat dan wel onmogelijk is bij ons, maar mogelijk bij God. Omdat je een mens van Góð bent, — daarom kan het toch. Daarom kan het juist.

Omdat je van God bent — daarom kun je gewoon-mens zijn. En daarom kun je ook voorganger zijn voor de andere mensen. Je gaat ze wel voor, maar zo neem je ze met je mee niet op die speciale weg van jou, maar op de weg voor allen.

Zo strijd je de goede strijd, breng je je loop ten einde, behoud je het geloof en ligt voor je klaar de krans der rechtsvaardigheid die de Heer je geven zal, maar niet alleen aan jou, maar aan *allen* die zijn verschijning hebben liefgehad.

Wat wil je nog méér dan het gewone? Wat wil je nog méér zijn dan gewoon-een-mens? Een gewoon mens die zo bijzonder is omdat hij een mens mag zijn van God.

Zolang wij, mensen, woorden spreken, —
zolang *wij* voor elkaar bestaan,
zolang zal *Hij* ons niet ontbreken.

IN DIT NUMMER

- 277 Ds J. Keuning, Ook maar een mens?
- 278 Drs H. de Jong, Christelijke Theologie na Auschwitz (6 - slot)
- 279 H. R. S. van der Veen, Liturgie en gemeente (2 - slot)
- 280 D. W. L. Milo, Les voor vandaag
- 281 Ir. J. Plooy, Christelijke wijsbegeerte in het licht van de bijbelse profetie (Ingezonden)
- 282 Drs O. Mooiweer, Eb ... (Persschouw)

H. d. Jong / Amsterdam

Christelijke Theologie na Auschwitz 6 (slot)

Efraïm-Juda

Misschien heeft iemand er wel vreemd van opgekeken dat ik de vorige maal een vergelijking opstelde en uitwerkte tussen enerzijds de relatie kerk-Israël en anderzijds de verhouding Israël-Edom. De bedoeling daarvan zal ik nogmaals verduidelijken. Het is eigenlijk gemeend als een argument in het gesprek met Israël. Hebben jullie zelf, Israëlieten, in jullie lange geschiedenis niet ook zware conflicten doorgemaakt waarin jullie posities hebben ingenomen — en ook van Godswegen moesten innemen — die vergelijkbaar zijn met die der latere christenen? Behalve de geestelijke worsteling met Ezau/Edom is er dan nog meer te noemen. Wat bijvoorbeeld te denken van de grote wending in Israëls geschiedenis, toen tijdens het leven van Samuël de goddelijke verkiezing van Efraïm afgenomen werd om op Juda over te gaan? In Ps. 78 : 67 v.v. wordt daarover gesproken: „En Hij versmaadde de tent van Jozef / en verkoos Efraïms stam niet (langer). Maar Hij verkoos de stam van Juda / de berg Sion die Hij liefheeft; Hij bouwde zijn heiligdom als de hoogste bergen / als de aarde die Hij voor altoos grondvestte. Hij verkoos David zijn knecht / en nam hem weg van de schaapskoolen; van achter de zogende schapen haalde Hij hem / om Jakob zijn volk te weiden / en Israël zijn erfdeel.” De stam Efraïm had tot dan toe aan het israëlitische twaalf-stammen-verband leiding gegeven, omdat hun vader Jozef de uitverkorene (Gen. 49 : 26) en de eerstgeborene (I Kron. 5 : 1, 2) onder zijn broeders was. Betekende nu de wending waar psalm 78 van spreekt van *totale* verwerping van Efraïm? Nee. Wel moest Efraïm voortaan de voorrang van Juda en David erkennen en zo zijn algemene verkiezing vastmaken in die bijzondere verkiezing van Juda, de tempel en David. Dan zou er heil voor hem zijn. Op precies dezelfde wijze nu is er na Christus voor het 'Israël naar het vlees' (de uitdrukking is uit I Kor. 10 : 18) een schaduw van verkiezing overgebleven: „naar de verkiezing zijn zij geliefden om der vaderen wil” (Rom. 11 : 28). Maar om uit deze algemene verkiezing nu echt heil te putten, moet Israël die verkiezing vastmaken in die van Christus. Helaas doet dit slechts een klein gedeelte van Israël. Paulus typeert hen als het 'overblijfsel naar de verkiezing der genade' (Rom. 11 : 5). (Let er dus op dat Paulus in tweeërlei zin van Israëls verkiezing

spreekt: in een algemene en in een bijzondere zin. Deze twee verkiezingen mogen niet tegen elkaar uitgespeeld worden. Beide zijn tegelijk waar en er bestaat tussen beide een onopgeefbare spanning die pas tot rust komt in het geloof in Christus. Men vindt deze spanning en dit tot rust komen bijvoorbeeld ook in de meest bekende tekst uit de Bijbel, Joh. 3 : 16: „Alzo lief heeft God de wereld gehad dat Hij zijn Eniggeboren Zoon gegeven heeft opdat een ieder die in Hem gelooft niet verderve maar het eeuwige leven hebbe.” Enfin, de lezer moet me deze — al te korte — opmerking maar vergeven. In ander verband kom ik daar misschien nog wel eens op terug.)

De naam Israël

Terug nu naar het conflict binnen het oude Israël zelf tussen Efraïm en Juda, want ik ben daarover nog niet uitgepraat. Deze scheiding tussen noord en zuid heeft sindsdien diepe voren in Israëls geschiedenis getrokken. Zelfs de latere vijandschap tussen Joden en Samaritanen hangt er ten nauwste mee samen. Neem nu bijvoorbeeld het feit dat de naam 'Israël' na de ballingschap op het jodese deel van het volk is overgegaan. Het behoort tot een der meest voorkomende verwijten aan de christelijke kerk dat zij zich zelf het nieuwe of ware Israël is gaan noemen. Het Nieuwe Testa-

mens is daarmee begonnen, bijvoorbeeld in Filipp. 3 : 3: „Wij zijn de besnijdenis...” Dr Jansen hekelt dit, bijvoorbeeld ook in Calvijn (pg. 155). Maar heeft het joodse volk niet hetzelfde gedaan in de tijd na de rijksscheuring, met name na de ballingschap? En was het door de profeten niet gerechtigd dat te doen? We lezen dat toch bijvoorbeeld in Jes. 49 : 3, waar de profeet-knecht, samen met het *overblijfsel* dat hij om zich heen verzameld had, van Godswegen *Israël* genoemd wordt: „mijn knecht Israël, in wie Ik Mij zal verheerlijken”? Misschien werpt iemand hiertegenin dat de Samaritanen van na de ballingschap toch geen bloed-zuivere Israëlieten meer waren, — en ongetwijfeld is dat juist; en dat op grond daarvan de naam Israël door hen niet kon worden opgeëist, — wat even ongetwijfeld *ónjuist* is. Het is in feite een racisme om dit argument in het midden te brengen. Want hóór hen nu toch tegen Zerubbabel zeggen: „Wij zoeken uw God evengoed als gij” (Ezra 4 : 2). Óf ze ook pretendeerden van Israël te zijn! Wat machtigde Zerubbabel dan om niettemin hen hun rechten te ontstrijden? Wat anders dan het profetische woord, dat zwaard des Geestes, dat al van ouds gewend was in het vlees van Israël te snijden en in het bloed van Abraham te schiften? Onze Here heeft trouwens in zijn gesprek met de Samaritanen deze keus van Zerubbabel met zijn gezag gedekt. Weliswaar stelde Hij bij die gelegenheid (Joh. 4) een nieuwe tijd in het vooruitzicht waarin de ware Godsvereerders in Geest en in waarheid zouden aanbidden, dat wil o.a. zeggen: noch op de berg Gerizim (zoals de Samaritanen deden) noch in Jeruzalem (waar de joodse tempel stond), maar dat betekende niet dat Jezus nu een schop gaf tegen die oude tegenstelling of het voorgeslacht in een belachelijk daglicht stelde, bijvoorbeeld met de

hautaine opmerking dat men zich vroeger de weelde van kerkscheuring meende te kunnen veroorloven. Jezus bracht de nederigheid op om in dat oude conflict te kiezen: „Gij aanbidt wat gij niet weet; wij aanbidden wat wij weten, want het heil is uit de Joden” (Joh. 4 : 22). Maar de keerzijde van dit joodse gelijk is geweest dat het zich ook *tegen* hen kon keren. En dat is wat na hun Christus-verwerping gebeurd is.

Het Oude Testament

Een volgend verwijt aan de christelijke kerk is dat zij het gewaagd heeft de Schriften van wet en profeten als het Oude Testament over te nemen. Men bedient zich daarbij van een eigenaardig spraakgebruik. Laten we naar dr Jansen luisteren: „De theologen van de Oude Kerk hebben op een manier die in de geschiedenis van de mensheid zijn weerga niet kent, zich alle heilige geschriften van de hebreeuwse bijbel toegeëigend, overgenomen en in het Oude Testament veranderd. Israëls door God beschikte status van het 'uitverkoren volk' werd tesamen met zijn unieke geschriften ingelijfd bij het christendom” (pg. 74). En op pg. 155 is sprake van 'annexatie' en 'onteigening'. Dr Jansen staat helaas niet alleen in deze aanvechtbare wijze van spreken. Je stuit er ook op als je theologen hoort spreken over de Bijbel als een *joods* boek. Eigenaardig genoeg tref je dit spreken met name aan bij theologen en in kerken die zeggen dat ze veel van Karl Barth geleerd hebben. Toch is hier van diens waardevolle onderscheid tussen Openbaring en christendom geen schijn of schaduw overgebleven. En om nu Barth maar verder te laten rusten — hoe kán men zo spreken wanneer men in zijn belijdenis eerbiedig nazegt wat in 2 Petr. 1 : 21 geschreven staat:

pastorale notities

door
H. Amelink

Indachtig

In de Alblasserwaard werd vroeger (en misschien ook nu nog wel) soms de uitdrukking gebruikt „indachtig makende genade”. Daarmee bedoelde men dat de Heer in Zijn genade je soms op de meest noodzakelijke ogenblikken iets van Zijn Woord voor je aandacht bracht. Een term uit de „tale Kanaäns”, die ten onrechte wel eens gesmaad wordt. Want het is waar. De HERE kan dat en doet dat. Soms om een mens staande te houden. Soms om hem te bemoedigen. Dan kunnen we het met de

psalmist zeggen: „bij de veelheid van mijn gedachten in mijn binnenste verkwikten uw vertroosting mijn ziel”. Psalm 94 : 19. Of zoals ook heel mooi staat in de berijming van Psalm 63 LbK „Wanneer ik, wakende in de nacht, mijn geest bij U, Heer, laat vertoeven, dan mag ik weer uw goedheid proeven; Uw hulp wordt nooit vergeefs verwacht”. Er is overigens wel een „maar” bij deze indachtig makende genade. Dat is deze waarheid: dat er niets in je gedachten terug komt dat er niet eerst is ingebracht. Een mens dient wel de Schriften te kennen en

de HERE te kennen om het voorrecht van de indachtig makende genade te ervaren. Wat er niet in heeft gezeten komt in je gedachten niet terug. Er is geen voortgaande of vernieuwde inspiratie. Het kennen van de Schriften en van de HERE is ook noodzakelijk om niet te leven bij teksten die op de klank af gebruikt zouden kunnen worden. Tot dit kwaad is de mens maar al te zeer geneigd. Maar de zondaar die er weet van heeft dat hij niet zou kunnen leven als de HERE indachtig was al wat een mens misdoet, Psalm 130 LbK, die wordt het niet moe om steeds weer in Gods Woord te lezen en daarvan te horen. Voor de tollenaar, van verre staande, is het niet het „vraagstuk” van het Schriftgezag.

H. Amelink, Aalten

KERKELIJK LEVEN

„Want nooit is profetie voortgekomen uit de wil van een mens, maar door de Heilige Geest gedreven hebben mensen van Godswege gesproken”. Bij zo'n getuigenis kan er toch van woorden als 'eigen', 'toe-eigenen' of 'onteigenen' in verband met de Heilige Schrift geen sprake zijn? Wat is hier 'eigen' of 'van ons'? Trouwens — om met de argumentatie tot algemeen menselijk niveau af te dalen — als we de Bijbel een joods boek noemen, welke Joden bedoelen we dan: Jeremia of zijn tegenstanders, Jezus of de Farizeeërs? Ze waren toch allen Joden? Zo is dit een spraakgebruik dat niet tot grote duidelijkheid leidt. Bovendien zouden we het in de taal van de Barthianen 'n echte christendom-melikhed moeten noemen. Toe-eigenen of onteigenen van Gods Woord? Kom nou! 'Niet náár de mens' en 'niet ván een mens', zegt de apostel (Gal. 1:11 v.)! Maar nadat ik ben ingegaan op dit spraakgebruik, heb ik op het verwijt zelf nog niet geantwoord. Het ontvangen dan van de hebreeuwse canon als Woord Gods en Oude Testament (deze laatste term zelf is geen kerkelijke vinding maar komt voor in het Nieuwe Testament: 2 Kor. 3:14 — al schijnt dat voor dr Jansen geen verschil te maken), — dit over'nemen' dan, hoe moeten we daarover oordelen? Ook hier moeten we zeggen: heeft Israël dat voorheen zelf ook niet gedaan? Zijn de dialogen van Job en zijn vrienden soms binnen Israël gevoerd? Verplaatsen ze ons niet in het land... Edom? En de Samaritanen, die beweerden in de erfenis van het noordelijke Israël getreden te zijn, konden die soms ten aanzien van een boek als de profetie van Hosea of van sommige psalmen (zoals de tachtigste) en van wie weet wat nog meer, niet zeggen: die behoren óns toe? Als we dan toch op de racistische toer gaan en de Heilige Schrift willen funderen op 'ras, bloed en bodem', waarom zullen we het verwijt van onteigening dan pas inbrengen tegen de christelijke kerk? We kunnen dan toch veel eerder aan de gang? Maar we moeten zo dan ook helemaal niet praten. Het Woord van God is ook in zijn wording zijn soevereine gang gegaan. En het heeft zijn woning gezocht en zoekt die nog bij de mensen van Gods welbehagen. De Schrift zelf vergelijkt het Woord met een *verplaatsbare* kandelaar (Opb. 2:5). Niemand heeft het in pacht; het kan ook uit óns midden weer worden weggenomen.

Joden en Samaritanen

Nu wil ik tenslotte nog iets ter sprake brengen dat hiermee samenhangt, maar dat ik toch niet op dezelfde wijze kan behandelen. Het ging in het hiervoor gaande immers over de overname van de naam Israël en van de hebreeuwse canon. Daarin stak een schikking van Godswege, waar het menselijk handelen wel niet buiten stond maar waarin het toch geen beduidende rol speelde. Dat kan ik niet zeggen van de parallel die ik nu nog op het oog heb bij mijn vergelijking van de relatie kerk-Israël met die van Juda-Samaria, waar ik in dit artikel mee bezig ben.

Ik spits de vergelijking nú toe op het menselijke handelen van Joden en Christenen.

Wij weten dat de verhouding tussen Joden en Samaritanen een zeer vijandige is geweest. Daarbij verkeerde het jodendom ten opzichte van de Samaritanen in een positie van meerderheid en overmacht, zeker in de dagen van de Maccabeeën.

En nu blijkt dat ook het jodendom dit niet helemaal aangekund heeft en zich in zijn handelen heeft misgaan. Johannes Hycanus I (135-104 v. Chr.) heeft het gehele gebied van de Samaritanen veroverd en niet alleen hun tempel op de berg Gerizim, maar ook de stad Samaria verwoest. Deze verwoesting nu van de samaritaanse tempel (die nooit meer herbouwd is!) staat in een zuivere parallel met de synagoge-verbrandingen in de christelijke wereld. Niet natuurlijk in kwantitatieve zin (maar de macht van de Joden over de Samaritanen duurde ook slechts kort), echter wel in ethische zin. Wat bedoel ik nu met deze parallel? Ga ik er de wegstreep-kant mee op? Ontleen ik er een vrijbrief aan? Stellig niet! Ook dit gegeven hanteer ik als argument in het joods-christelijke gesprek over het Europese verleden. Ik vraag er mee aan de Joden of zij willen overwegen dat er in het Europees-christelijke antisemitisme ook een component gezeten heeft van meerderheid en overmacht waarmee om te

gaan niet alleen voor christenen (te) moeilijk is gebleken. Ik zou daarvoor ook kunnen wijzen op de joodse vervolgingen van de christenen in de begin-tijd, waarover ook Paulus klaagt (I Thess. 2:15: „...ons tot het uiterste vervolgd hebben...”), maar liever ga ik naar de eeuwen vóór Christus terug om de vergelijking zo zuiver mogelijk te houden. Zoals de Joden toen, onverlet hun religieuze gelijk tegenover de Samaritanen, zich tegenover deze minderheid niet altijd correct heeft weten te gedragen, zo is ook de christelijke kerk zich niet zelden te buiten gegaan aan schandelijk wangedrag tegenover de joodse gemeenschap in haar midden. Laten we daar *beiden* uit leren en met Luther — die ik één keer in deze reeks erg pijn heb moeten doen — zeggen: geen aardse macht begeren wij. Soms krijgt iemand aardse macht; dat is niet te voorkomen. Men moet er dan met Gods hulp het beste van maken. Maar begären? Wat zou dat een hardleersheid verraden!

H.R.S. van der Veen / Hoogeveen

Liturgie en gemeente (2) slot

De Reformatie

Uit het eerste deel van dit artikel wordt duidelijk dat in de liturgie de Waarheid Gods zich realiseerde in het offergebeuren. De Reformatie stelt daar tegenover dat Christus zich aan zijn gemeente presenteert in het gewaad van Woord en Sacrament.

De drie reformatoren Luther, Zwingli en Calvijn zijn niet met een geheel nieuwe orde van dienst gekomen, hun uitgangspunt lag in de bestaande R.K.-eredienst. Op eigen wijze hebben ze verder gewerkt aan een eigen vormgeving maar geënt op de oorspronkelijke stam. Luther stelt een hervormde mis samen (zonder offergang). De vaste delen worden o.a. vervangen door Duitse liederen. De prediking krijgt een ruime plaats. De verbinding Woord en Sacramentsdienst blijft gehandhaafd. Dit is niet het geval bij Zwingli. Eénmaal per kwartaal wordt het avondmaal gevierd. Een gewone dienst wordt besloten met prediking en schuldbelijdenis. Kerkzang ontbreekt bij hem geheel. In Straatsburg (1526) stelt de Duitse predikant Martin Bucer een liturgie op die uitgaat van een hervormde mis en prediking. De inhoud is: kyrie, gloria: gebed, psalm, brieflezing of lezing van andere bijbelse boeken, evangeliëlezing of een doorlopende lezing (lectio continua), preek, credo of psalm of lied, verklaring en vermaning, gebeden naar schema: voorbeden;

gedachteniswoorden;
gebed om het sacrament waardig te ontvangen;
Onze Vader;
inzettingswoorden;
communie.

Calvijn ontwerpt in 1540 een liturgie die grotendeels ontleend is aan de bovenbeschreven orde van dienst, van Martin Bucer. De dienst begint met het adjutorium: Onze hulp...

Daarna volgt de opwekking tot schuldbelijdenis, de schuldbelijdenis zelf en de genadeverklondiging. De

tien geboden worden gezongen. Elk gebod wordt afgewisseld met het Kyrie Eleison. Zo drukt de gemeente haar dankbaarheid aan God uit en de zelfbeschuldiging door het Kyrie: Wat brengen wij er weinig van terecht! Tussen de eerste en tweede tafel wordt een gebed uitgesproken, dat een schuldbelijdenis

inhoudt en tevens een smeekgebed is om de genade van Christus. Hierna volgt een psalm en op de preekstoel het gebed om de verlichting met de H. Geest, de Schriftlezing en de prediking. Het intercessiegebed wordt uitgesproken voor alle nood van Kerk en wereld. Dan doet de gemeente belijdenis van haar geloof, de gezongen apostolische geloofsbelijdenis. De dienst van de Tafel vindt nu plaats. Het avondmaalsgebed, de onderwijzing en de vermaning. Na de communie zingt de gemeente ps. 138 en de dankzegging klinkt hierna. De lofzang van Simeon wordt gezongen en de gemeente ontvangt de Aäronitische zegen.

We zien hieruit dat Calvijn vast wil houden aan de twee-eenheid van Woord en Tafeldienst in de samenkomst van de gemeente.

Hij wil de kerk van Christus reformaten en vasthouden aan de traditie van de oude kerk. Hij greep daarmee terug op het Nieuwe Testament. Calvijn wil dan ook elke week Avondmaal vieren. Dit was de gewoonte van de eerste christelijke gemeente. Maar door ingrijpen van de burgerlijke magistraten te Genève wordt de avondmaalsviering teruggebracht tot viermaal per jaar. Om der wille van de vrede legt Calvijn zich bij deze veranderinge praktijk neer. Het Adju-torium Nostrum, (Onze Hulp), het Confi-teor en het Miscreatur zijn door Calvijn overgenomen uit de katholieke traditie van de trappengebeden, die de priester aan de voet van het altaar bij het begin van de mis bidt. Deze particuliere schuldbelijdenis zet Calvijn in een schuldbelijdenis van de gemeente om. Ook het Credo dat tussen Woord- en Tafeldienst invalt herinnert aan deze traditie. De steeds terugkeren-

D. W. L. Milo / Dalmally

Les voor vandaag

Ook in dit goede land biedt de (neutrale) krant op zaterdag een meditatie, of overdenking, of goed woord, of hoe u het noemen wilt. Ter voorbereiding voor de zondag, die voor sommigen nog altijd een rustdag is. De Glasgow Herald, die u bij de kruidenier koopt, geeft die meditatie onder de vaste kop „In good faith”, dat is in goed geloof, of ook: te goeder trouw. Soms is dat leutertaal, te goeder trouw gespuid — soms ook een gezonde, gelovige uitspraak.

Ditmaal troffen we een „les” aan van Stewart Lamont; een lector die wel een theologische graad behaalde, maar in een andere faculteit doceert en bovendien amateur-oudheidkundige is. We hebben een paar avonden met hem doorgebracht in een hotelletje op het eiland Mull.

Zulke niet-predikanten, die intussen wel weten wat ze zeggen, kunnen een kostelijke bijdrage leveren voor de kerk: dat is een bijdrage voor hoorders en sprekers beide, zelfs voor de thuisblijvers. Een predikant is hier erg voorzichtig om buiten de kerk een mond open te doen (daarbinnen soms ook) — maar een lay-preacher kan door niemand gegrepen of benadeeld worden. Die durft zijn „les” met naam en toenaam te ondertekenen; waarbij u moet bedenken dat ook de Schriftlezing in de kerk met „les” wordt aangeduid.

Wij vonden de les van deze week de moeite waard om voor u te vertalen.

U kunt er uw inzicht in de religieuze sector van Schotland mee verrijken. Hier volgt Stewart Lamont:

Verleden zondag vergat de gastpredikant te Netherlee een van de gezangen op te geven. Op geen mijl afstand, in de kerk van Greenbank, vergat de predikant de Schriftlezing uit het nieuwe testament. Het gevolg voor de eerste was een rood hoofd, toen hem na de dienst zijn vergissing was uitgelegd; terwijl de ander een woedende discussie begon.

Waarom had ds Agnus Stewart die dag bewust gekozen voor de oudtestamentische passage van het „oog om oog en tand om tand” — op een ogenblik dat de tanden en klauwen van zijn hoorders jeukten? Zijn thema was de gruwelijke moord op een jonge student, wiens vader de vorige zaterdag emotioneel en vlijmscherp had geschreven in dit blad. Zij die hem hoorden waren ervan overtuigd, dat dr Stewart de doodstraf te goed achtte voor de moordenaars. Sommigen dachten zelfs, dat het weglaten van het nieuwe testament een opzettelijke poging was om zijn thema te accentueren. De preek werd dientengevolge onchristelijk genoemd, hoewel hij toegaf de weglating van het Evangelie te betreuren.

Het zou te gek zijn, verder commentaar te geven op een preek, die ik niet gehoord heb. Maar de hele geschiedenis bracht me aan het denken over polemisch preken. Ben je fout als je Gods Woord zo brengt, dat iemand er door beledigd is? Beeldenstormers zouden beweren dat het niet Gods Woord is geweest, wanneer niemand er door beledigd is.

Sommige predikanten preken herderlijk: trachten de lammeren te voeden en de verloren schapen terug te halen in de schoot der kerk. Dit soort predikers zal zelden iemand beledigen. De moeilijkheid is slechts dat alleen de aanwezige gelovigen overtuigd worden. Zulke preken draaien om liefde en genade, hebben alleen een stichtelijke inhoud. Indien er al ooit een hedendaags gebeuren in aangestipt wordt, is dat ofwel een reden

de schuldbelijdenissen bij het avondmaal gaan terug op de smeekebeden in de mis. Terwijl de Straatsburgse gelovigen knielen, ontvangen ze brood en wijn. In deze liturgie zien we dat de mens in Gods dialoog betrokken wordt. De gemeente geeft antwoord op Gods spreken in schuldbelijdenis, 't zingen van de thora, 't aanheffen van Kyrie Eleison, 't zingen van de geloofsbelijdenis, 't leggen van de noden voor Gods aangezicht, 't eten en drinken van het heil.

Hoe is 't nu in onze nederlandse gereformeerde traditie zo geworden, dat de dienaar de gehele dienst vanaf de kansel leidt?

Waarschijnlijk omdat hij beter gehoord kan worden.

De Calvinse traditie zou met inschakeling van de technische instrumenten weer hersteld kunnen worden, n.l. voor en na de prediking staat hij achter de Tafel en is hij deel van de gemeente. Op de preekstoel is hij degene die het Woord Gods verkondigt.

Na de reformatie

We willen nu verder nagaan hoe zich na de reformatie de nederlandse liturgie ontwikkeld heeft. Tijdens de regering van Eduard VI van 1547-1553 is Londen het toevluchtsoord voor reformatorische vluchtelingen uit verschillende landen. Een nederlandse vluchtelingengemeente heeft zich daar eveneens gevestigd. Ds Marten Micron, enige jaren de predikant van deze gemeente, geeft

in „De Christlike Ordinancien der Nederlandscher Ghemeinten te Londen” een beschrijving van de liturgie, die er zo uitziet:

gebed voor de prediking,
psalmgezag,
tekst en prediking,
afkondigingen,
gebed,
wet,
schuldbelijdenis,
verkondiging der vergeving
met afwijzing van onboetvaardigen,
credo,
gebed voor alle nood,
psalmgezag.

De zondagmiddagdienst is een leerdienst waar het gedeelte na de prediking ontbreekt.

Eenmaal per maand wordt het Avondmaal gevierd.

In Embden is in deze jaren ook een nederlandse vluchtelingengemeente gevestigd. Het klooster Groot Frankenthal wordt aan deze gelovigen toegewezen door Frederik, keurvorst van de Paltz.

Aanvankelijk neemt deze gemeente o.a. bovenstaande liturgie over. Vanaf 1554 is Petrus Dathenus predikant. In 1566 geeft hij een psalmberijming uit voor de nederlandse kerk, de catechismus, formulieren voor doop en avondmaal, en gebeden, zoals die „gebruikt zijn bij ons”. Deze liturgie die achter de psalmen staat, verbreidt zich in Nederland. De synode van Dordrecht geeft deze orde van dienst: Psalmgezag en schriftlezing, vortum, gebed, lied, preek, gebed uit-

lopend in credo, zegen, inzameling der gaven.

De genadeverkondiging is verdwenen, die moet n.l. in de prediking uitkomen. Schuldbelijdenis en gebed voor de prediking worden samengevoegd. De voorbeden vinden hun plaats niet meer na de preek, maar daarvoor. Dit wordt het zgn „lange gebed”. De wet wordt soms aan het begin en soms aan het eind van de dienst gelezen. Het kerklied krijgt zeer weinig aandacht. Langzamerhand wordt het avondmaal minder gevierd, vooral in de 17e eeuw.

Een verschraling van de liturgie is aanwijsbaar.

Er treedt een intellectualisering van het geloof op. Men heeft geen behoefte aan liturgische vormgeving. Het objectieve heil komt tegenover de gemeente te staan.

Liturgie in onze tijd

In de 20e eeuw is pas sprake van een kentering in de liturgie. Ik wil in dit artikel niet ingaan op de ontwikkeling in b.v. de Ned. Herv. kerk en de geref. kerken (syn.). We gaan ons verdiepen in de orden van dienst die vrijgegeven zijn door de synoden van Middelburg (1933) en Kampen (1975). Er is een principieel verschil. Men is n.l. in de laatste liturgie teruggekeerd tot de twee-eenheid van Woord- en Sacramentsdienst (dienst van Schrift en Tafel). De schuldbelijdenis, bede om vergeving en vernieuwing en om verlichting door de Heilige Geest, hebben hun eigen plaats in de ere-

dienst ontvangen. Schriftlezingen en prediking zijn een terechte eenheid geworden. De voorbeden vinden hun plaats na de Woordbediening, evenals de dienst der offeranden daarna. In de middagdienst is de geloofsbelijdenis naar een veel betere plaats verschoven n.l. na de prediking. De gemeente geeft zo, 't liefst gezongen, haar geloofsantwoord op het gepredikte Woord van God. Met de positieve benadering van 1975 is aangegeven hoe we eigenlijk (moeten) denken over 1933. De nauwe verbinding van schriftlezingen en prediking vindt haar grond in de Schrift (Luc. 4:21, Hand. 13:15) en werd in toepassing gebracht door de oude kerk en de reformatie. In de orde van dienst van 1933 zien we een verbreking van de eenheid in Woordbediening door het tussenvoegen van het lange gebed, dienst der offeranden en middenzang. De kerken zouden er goed aan doen om eerdergenoemde redenen deze orde van dienst principieel af te wijzen. Jammer genoeg wordt in de hedendaagse praktijk toch nog de orde van 1933 gebruikt. Ik wil enige kritische kanttekeningen plaatsen bij de orde van 1975.

De aanvang van de dienst wordt aangegeven met het zgn. vortum, genomen uit Psalm 124:8. Maar „vortum” betekent: in de Naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. De dienst zou moeten beginnen met Onze hulp... („adjutorium nostrum”). Vandaar dat men beter kan spreken van „adjutorium” als begin.

De schriftlezingen kunnen eventueel

voor vreugde (een vorstelijke bruiloft bijvoorbeeld) ofwel een zaak van droefheid (een groot vliegongeluk bijvoorbeeld.)

De predikant van het profetische type gebruikt sterker woorden. Hij kiest zijn tekst graag uit de oudtestamentische profeten, of uit de botsingen tussen Jezus en de autoriteiten van die dagen. Zijn vinger is geheven halverwege de hemel, vanwaar de bliksem van zijn radde tong neerdaalt, en het verre punt achter de horizon van onze vooroordelen, waarheen hij ons verwijst.

De priesterlijke predikant is in tegenspraak met zichzelf. Zijn preken zijn leerredenen, onderbreking van zijn liturgie. Een zijde van de volmaakte kubus van het kanselgebeuren. Ze verzinken in de dienst en beledigen niemand.

Misschien was het daarom, dat dr Runcie's preek in de Falklands-dienst klopte als een zere duim — zoals zijn critici zeiden. Hij had zich buiten de formele rol gewaagd, die hem wel religieuze taal, maar geen oordeel over of antwoorden op de gebeurtenissen van vandaag toestaat. Op zijn best had hij kunnen bidden voor die situaties, of vragen kunnen stellen — maar nooit oplossingen aandragen. Toen dr Bill Johnston te Perth preekte en de drie miljoen werklozen een gruwel voor Gods aangezicht noemde, gaf dat eenzelfde storm als bij dr Runcie's uitspraken.

—o—

Critici van profetische preken moeten echter bedenken, dat een preek geen praatje is. Een preek vraagt groter ontzag dan een persoonlijke mening — laten predikanten er aan denken — anders wordt de preek een reeks nieuwtjes en meninkjes. Maar het gezag van een preek komt niet van de predikant. Het is ontleend aan de Bijbel, aan de leer van de kerk en aan de gelovigen, die samen de kerk vormen. Vooral is dat gezag ontleend aan God, want het heet Zijn Woord te zijn. Als dus een wet of een bevolkingsgroep ellende of onrecht of lijden brengt over onschuldigen, die door het Evangelie beschermd worden, dan gaat het oordeel van het Evan-

gelie over zulken. En zo moet een predikant wel spreken, anders brengt hij een Evangelie zonder tanden, zonder kracht.

Voor elk oog dat geen discriminatie wil opmerken, voor elke mond die daarvoor gesloten blijft, wordt het Evangelie een tand uitgetrokken. Maar daar is een erger kwaad. Wanneer de predikant het helder en begrijpelijk doorgeeft, om daarna bij de uitgang warme handdrukken te wisselen met dezelfde hoorders, die hij gemeend had te treffen. „Prachtig”, zeggen die mensen, „u hebt het hun weer goed aangezegd”.

Ik hoorde een verhaal van een predikant in Canada, wie dit overkwam. Er was juist een groot schandaal geweest; mensen hadden stukken van het dikke eind van boomstammen afgezaagd, eer deze in vlotten de rivier afkwamen. Hij preekte helder over de tekst: gij zult niet stelen. De hoorders gingen de kerk uit en schudden hem hartelijk de hand. Daarom preekte hij de volgende week over het thema: gij zult geen stuk van andermans boomstammen afzagen. Ze hebben hem de stad uitgejaagd.

—o—

We komen tot de toepassing. Preken over eenheid en verzoening en naastenliefde zijn gericht tot ieder en tot niemand. Ze hebben meestal iets van afgezaagde boomstammen aan het slot nodig, om de hoorders te bereiken. Maar zelfs dan nog niet altijd. In een dorpje, laten we zeggen in Segget, had de praeses geruzied tegen de predikant. Nadien liep elke kerkeraadsvergadering uit op een scheldpartij van de praeses tegen de predikant. De predikant probeerde in zijn preken de kwestie te vermijden, maar zij woog hem zwaar en op de zondag voor een belangrijke kerkeraadsvergadering sprak hij: „daar is een situatie in de kerk waarover ik móet spreken; maar aangezien ik erbij betrokken ben moet ik goed nadenken bij wat ik zeg”. Hij opende de Schrift en las de bergrede voor, sloot de Bijbel en ging zitten.

Op de kerkeraadsvergadering deelde de praeses mee, dat hij en zijn vrouw vanwege de laatste preek hun bijdragen aan de kerk hadden gestaakt. Hetgeen weer bewijst dat zelfs de Schrift aanstoot kan geven. Ook uit het nieuwe testament.

afgewisseld worden door een lied, zo geeft deze orde aan. Het is jammer dat er niet staat: De schriftlezingen worden afgewisseld met een lied. Want zo blijven we in de lijn van het synagogaal en oudkerkelijk gebruik. Er zou zelfs aangegeven kunnen worden dat deze schriftlezingen zowel uit het Oude als uit het Nieuwe Testament genomen worden om zo de eenheid van de schrift gestalte te geven in de eredienst. Punt 9 van de orde is: bediening van het Woord. Hiermee wordt, dacht ik, de prediking bedoeld. Dit woord is hier beter op zijn plaats. Want als de Schrift gelezen wordt, is ook reeds de bediening van het Woord aan de gang, omdat daarin God zelf tot ons spreekt. De prediking brengt de waarheid van de Schrift in het heden.

In veel orden van dienst die tegenwoordig samengesteld worden, niet alleen in de Geref. kerken (vrijg.), maar ook in de Nederlands Geref. en Chr. Geref. kerken, komt het kerklied er niet best af. Men geeft slechts verzen op in de dienst, terwijl naar mijn overtuiging de psalmen en gezangen als gehelen dienen te klinken, wil het kerklied kans hebben in de eredienst.

Zijn de psalmen of gezangen daarvoor te lang, dan dient een verantwoord keus gemaakt te worden, die de strekking van het lied weer geeft.

In geval van b.v. zes verzen kan beurtzang toegepast worden: mannen, vrouwen, solist, kinderen, orgelvers, allen. Zo'n lied kan het

best tot z'n recht komen na de prediking of als collectelied. In dit lied geeft de gemeente haar antwoord op het Woord van die bepaalde zondag.

Er zou nog veel meer over de aparte onderdelen van de eredienst gezegd kunnen worden, b.v. over geschiedenis en gebruik van het kerklied.

Hiermee zou ik echter buiten mijn onderwerp terecht komen.

Een apart artikel is op z'n plaats. De bedoeling van dit artikel is dat de gemeente als geheel gaat nadenken over haar liturgie. Ik hoop met de inhoud van dit artikel daaraan een bijdrage geleverd te hebben.

Literatuur:

Gereformeerd Kerkboek (proeve 1976-'78. (Boersma, Enschede). Jonker, H., Liturgische oriëntatie, (Zomer en Keuning, Wageningen). Raad voor de eredienst van de Nederlandse Hervormde Kerk, 1978. Liturgische Handreiking: Dienst van Schrift en Tafel. (Boekencentrum, 's-Gravenhage). Van der Werf, J., 1976, Kleine Liturgiek (Boekencentrum, 's-Gravenhage). Van der Werf, J., 1971, Oefeningen in het Leerhuis (Boekencentrum, 's-Gravenhage).

De schrijver van dit artikel, H. R. S. van der Veen (geb. in 1943), is docent aan de Hoogeteense Muziekschool en organist van de Ned. Geref. Kerk te Hoogeteen. Adres: Neptunus 48, 7904 GG, Hoogeteen.

J. Plooy / Zeist

Ingezonden

Christelijke wijsbegeerte in het licht van de bijbelse profetie

Onder deze titel werd van 23 tot 27 augustus in de Reformatorische Bijbelschool te Zeist een internationaal wijsgerig symposium gehouden, georganiseerd door de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte. Op dit buitengewoon inspirerende symposium kwamen christen-filosofen uit heel de wereld bijeen, om zich in het licht van de Heilige Schrift te bezinnen op hun profetische roeping in de wereld van vandaag.

Indrukwekkend mag genoemd worden het grote aantal buitenlanders op deze conferentie. Ongeveer de helft van de ca. 100 deelnemers kwam van buiten Nederland: uit Frankrijk, Engeland, Duitsland en Spanje, uit de Verenigde Staten en Canada, uit Zuid-Afrika en andere afrikaanse landen, en zelfs uit Japan, Korea, Taiwan en Nieuw-Zeeland. Alle continenten waren vertegenwoordigd, en dat gaf aan de conferentie een bijzonder levendig karakter. Uit de grote belangstelling uit het buitenland blijkt, hoezeer de school van de reforma-

torische wijsbegeerte - die in de jaren '30 in Nederland door de hoogleraren Dooyeweerd en Vollehoven onder de naam „wijsbegeerte der wetsidee” is ontwikkeld en in ons land sindsdien grote bekendheid heeft verworven - ook in buitenland heeft wortel geschoten. Hoewel het zwaartepunt van deze beweging nog altijd in Nederland ligt, vindt haar grootste groei thans plaats in Noord-Amerika. Tekenend voor de verschuiving is het feit, dat de gesprekken en redevoeringen op het symposium geheel in het Engels gevoerd werden. De reformatorische wijsbegeerte is niet langer een Nederlands fenomeen. Zij heeft vrucht gedragen over onze landsgrenzen heen.

Het wonderlijke van de wijsbegeerte schuiven, maar vroeg of laat staat men ervóór, en dan schreeuwt men om een antwoord. De wijsbegeerte geeft dat antwoord niet, maar zij houdt zich wel diepgaand met dergelijke vragen bezig, en ze heeft ook wel iets te zeggen, al is het niet het antwoord waarnaar men zoekt - wie zou dat antwoord trouwens wel kunnen geven (vgl. Job)? Wat de wijsbegeerte over de menselijke levenswijze te zeggen heeft, is waardevol en onmisbaar. Het is daarom goed, om te luisteren naar hetgeen de wijsbegeerte te zeggen heeft, ook als men zelf geen filosoof is.

Eén van de doelstellingen van het symposium was de beweging der reformatorische wijsbegeerte ertoe te stimuleren, meer haar „tweede gezicht” te laten zien. De christelijke filosofie moet, geplaatst in het

is, dat zij telkenens weer twee gezichten toont. Dat is het, waardoor zij onvermijdelijk een dubbelzinnige reactie oproept bij het niet wijsgerig geschoolde publiek. Het ene gezicht van de wijsbegeerte is dat van een buitengewoon moeilijke, soms zelfs schimmige „wetenschap” met haar voor gewone mensen onbegrijpelijke vakjargon. Dat is het gezicht, dat vele mensen afstoot. Men vindt filosofie „moeilijk” en „zweverig”, en „filosofisch” staat bijna gelijk met: belangrijk, maar niets voor mij.

Maar de wijsbegeerte toont ook een ander gezicht: het gezicht van een levensboodschap, een wijsheidsleer. Dat is het gezicht, dat de filosofie voor veel mensen aantrekkelijk maakt. Men verwacht van wijsgerige antwoorden op de diepste levensvragen, die de mens aangrijpen: vragen naar goed en kwaad, zin-vragen, vragen naar het waarom en waartoe van de dingen, vragen naar leven en dood. Ieder mens wordt geconfronteerd met het kwaad, de zinloosheid, en de dood. Soms kan men deze vragen lang van zich aflicht van de bijbelse profetie, een waarschuwend, maar tegelijk wegwijsend woord laten horen tot onze kultuur, die in grote nood verkeert. Onze gseculariseerde kultuur is in zichzelf opgesloten, en dreigt aan zinloosheid ten onder te gaan. Men denke aan de gezagscrisis, de crisis van het normbesef, de bedreiging van ons leefmilieu, de uit de hand gelopen kernbewapening en de ontwrichting van de samenleving. De moderne mens ziet de zin niet meer van zijn bestaan en zijn handelen. Dat leidt enerzijds tot een ongebreidelde machtsdrift, en anderzijds tot een egocentrische levenshouding, die tenslotte uitloopt op individuele of collectieve zelfmoord. De christen, die leeft vanuit Gods Woord, heeft in deze zijn situatie een *profetische roeping*: een roeping om de kultuur te ont-sluiten en te bevrijden en de moderne mens een zinvol perspectief te bieden, door Gods Woord te laten horen. Daaraan moet de christelijke wijsbegeerte dienstbaar worden gemaakt.

Deze roeping werd vooral vertolkt door *prof. H. E. Runner*, oud-hoogleraar in de filosofie aan het Calvin College in Grand Rapids (Ver. Staten). Met vuur en geest toonde *prof. Runner* in zijn redevoering, waarmee hij het spits van het symposium afbeet, zichzelf zijn profetische roeping waardig, door een ongeëvenaarde schets te geven van de geestelijke toestand waarin de gereformeerde wereld, met name in Nederland, verkeert, en door te wijzen op de gevaren die de reformatorische wijsbegeerte bedreigen - maar tegelijk op de roeping die zij heeft te vervullen.

Indrukwekkend was de visie, die hij toonde op structuur en richting van de ontwikkeling van gereformeerd Nederland. In onze door kerkelijke tegenstellingen en conflicten geteisterde gereformeerde wereld was het een verademing, te luisteren naar

het oordeel van deze Amerikaan, dat tegelijk mild en beslist was. Nu eens geen veroordeling van broeders in het geloof, maar oprechte waarschuwing, en wat meer is: een weg-wijzing. *Prof. Runner* wees de weg van de *spiritualiteit*. Daarmee bedoelde hij niet een vage mystiek van verinnerlijking, maar: „het dagelijks wandelen voor Gods aangezicht, in Zijn verbond, naar al de woorden van Zijn wet, in éénheid met Christus, in de kracht van Zijn Geest, in antwoord op Zijn Woord in onophoudelijk gebed, meditatie, getuigenis en dienstbaarheid, als profeten, levend in de vreze des Heren en tot Zijn eer”. Als we zo leven, aldus *Runner*, dan zijn we waarlijk profeten, zoals onze Heer Jezus Christus profeet was. En het is in het licht van deze roeping tot profetie - in de zin van levend getuige-zijn van God en Zijn Woord -, dat christelijke wijsbegeerte een *dienende* functie heeft, o.a. door de betekenis van Gods Woord te tonen voor ons denken en ons weten. Christelijke wijsbegeerte is in zekere zin onmisbaar, om onze profetische roeping naar behoren te vervullen. Wie de noodzaak van een christelijke wijsbegeerte onderschat of mist, geeft zich al te gemakkelijk prijs aan een manier van denken,

die beheerst wordt door een gseculariseerd wereldbeeld. De strijd der geesten is dan, althans op dat front, reeds bij voorbaat verloren. Maar wie de wijsbegeerte alleen omwille van haarzelf wil beoefenen, vergeet waarom het in ons leven uiteindelijk moet gaan. Christelijke wijsbegeerte is geen doel in zichzelf, maar een onmisbaar hulpmiddel (niet minder, maar ook niet meer) in de strijd der geesten, waarin wij met al onze vermogens als profeten staan.

Daarmee werd de toon gezet voor de rest van het symposium. Het spreekt vanzelf, dat ook meer vak-filosofische vraagstukken aan de orde werden gesteld, maar de relatie tussen het wijsgerig bezig-zijn en de christelijke roeping werd nooit uit het oog verloren. Het is te hopen, dat de beweging der reformatorische wijsbegeerte kracht put uit dit symposium, en voortgaat op de thans ingeslagen weg. Want er bestaat in onze wereld aan weinig zo veel behoefte, als aan een christelijk-wijsgerig woord, dat niet alleen een verhelderende kijk geeft op de situatie waarin wij leven, maar ons in die situatie ook een weg wijst, geleid en gedreven door het verlossende Woord van God.

O. Mooiweer / Enschede

Perschouw

Eb...

Op een eindeloze plaat stond een scholekster met rode poten in het zand...

Bewegingloos. Te wachten op niets, onder een hemel, die hoog boven de horizon wat witte wolkjes weg liet gaan.

De avond hield haar adem in en ver lag een lichtend duin van Ameland. De wijheid van het wad liet weten, wat ruimte werkelijk was... Toen in de stad een oude zondagmiddag in al zijn triestheid tussen de huizen van de straat stond, begon ik ervan te dromen.

Onderweg lagen vergeten dorpen de zondag te heiligen.

Achter de dijk was de zee niets aan het doen.

De vloed was het wad opgelopen. Alles was water...

Aan het eind van de pier stond een kleine man tegen zijn auto geleund. Zwijgend deed ik hetzelfde.

Nu de wind het niet meer wilde, kriebelde de avond nog wat in zijn witte haar.

Het blééf licht, al was er nergens meer zon...

Omdat wij het volslagen eens waren begon hij ten slotte te praten.

„Eb”, zei hij aarzelend, „eb”. En

omdat de zee rond de pier lag en alles nog steeds water was, luisterde ik.

Eb, zei hij, recht voor zich uitsta-rend, *het is eb, meneer*.

Wij hebben in de stad een prachtige, grote kerk.

De kerkeraad heeft hem juist helemaal laten witten.

Maar het werk is niet meer, wat het was, meneer.

Het begint alweer te bladderen.

Toch is het een mooie kerk.

Vier pilaren, ook allemaal wit.

En een oud orgel; dat komt nog uit Amsterdam; uit een oude kerk van ons, die niet meer bestaat.

Wij zijn een „kleine” kerk, weet u.

Wij kennen elkaar allemaal. En wij hebben een mooie kerk ook, maar er komt geen hond meer.

Wij hebben ook een beste organist. Maar met het zingen is het ook niks meer.

Vroeger, denk ik dan, vroeger was dat anders.

Dan zongen wij na de preek: God is in ons midden...

God zit naast je...

Ook naast Ybeltje, met de scherpe tong? vroeg ik me wel eens af. Dat zal Hem dan niet meevallen...

Dat waren mooie tijden. Een dominee preekte nog over een tekst. Na een half uur kon hij je dan zo droevig aankijken en zeggen:

En, gemeente, weet u wel, dat daar dan het woordje... puntje, puntje staat?

En dan noemde hij dat woordje. En dan keek hij ons droevig aan, alsof wij het konden helpen, dat dat woordje er stond.

En dan vertelde hij, wat dat woordje allemaal wel kon betekenen...

En dan houd je niet voor mogelijk, wat zo'n woordje voor betekenissen heeft.

En dan dachten wij dankbaar: dat is een gestudeerd man, ons dominee. En wij hadden nog een verootmoediging. Dan beleden wij onze schuld. Homme, die in de zuivel zat, en Ybeltje met de scherpe tong. Dan dacht ik wel eens: gek, dat Homme - zo'n aardige man - altijd veel langer werk heeft dan Ybeltje. Gek, dacht je dan: aardige mensen hebben zeker veel meer schuld. Maar het is allemaal voorbij. Wij zingen niet meer, dat God in ons midden is...

De dominee zegt, dat die tijd geweest is...

Wij zingen alleen maar liederen, die niemand mee kan zingen...

Liederen, waarin staat, wat je allemaal in de week wel moet doen...

Aan je werk kom je dan niet meer toe.

En om met veertig mensen in zo'n grote kerk schuld te belijden: 't is net, of je het hardop zit te doen. Dat wil ook al niet meer.

En denk je, dat de dominee nog een tekst heeft...? Nee, meneer, het is niks meer.

D'r is er eens een geweest, die zei, dat God als de zee is met eb en vloed.

Soms is Hij dichtbij; soms ver weg. Soms zit Hij onder aan de dijk, soms zit Hij achter Ameland... Nou, meneer, bij ons in de kerk is het eb...

En als het dan zondagmiddag wordt en de stad leeg lijkt, dan moet ik even naar de pier.

Dan moet ik even zien, dat de vloed er ook nog is.

Overal was water; tussen Ameland en de dijk...

We namen dit artikel over uit: „DUBBEL-AKSENT”, jaargang 2, nr. 6 - 1982. Maandelijks uitgave van de diensten protestanten en r.k. geestelijke verzorging bij de Koninklijke Landmacht. Misschien zou men graag één en ander wat anders geformuleerd hebben gezien. Maar ik dacht, dat de boodschap duidelijk was! Het is een verschrikkelijk ding, dat wij in ons goede vaderland steeds meer gaan ontwaren, dat de kerk meer noodsignalen dan vuurpijlen de lucht doet ingaan. Dan kunnen nl. steeds minder mensen zich in het duister van de vallende wereldavond oriënteren. Immers: het gebied is niet meer afgebakend! Je komt via een ontkerstende natie in een zendings-situatie terecht. En dat is niet alleen intriest, maar openbaart ook een brok schuld. Wanneer wij het erbij laten zitten - en dat kan aanvankelijk ongemerkt gaan - heeft het nageslacht waarover soms nog zo dierbaar gesproken en geschreven wordt, niets meer van ons als huidige generatie over te nemen. We behoeven het beeld niet somberder te schetsen dan het in werkelijkheid is. Maar we willen wel herinneren aan dat treffende woord van de apostel Paulus: „Daarom, wie meent te staan, zie toe, dat hij niet valle” (1 Cor. 10:12).

Boekbespreking

Bijbels Handboek, deel 1: 'De wereld van de Bijbel'.

Onder redactie van Dr. M. J. Mulder, Dr. B. J. Oosterhoff, Dr. J. Reiling, Dr. H. N. Ridderbos, Dr. W. C. van Unnik (†) en Dr. A. S. van der Woude (hoofdredacteur). J. H. Kok - Kampen, 1981. 564 + 58 blz. Prijs: f 110,—

Het is inmiddels een jaar geleden, dat het eerste deel van dit 'Bijbels Handboek' in de boekhandel te verkrijgen was. Daar het hier echter gaat om een driedelige serie die voor de komende jaren het standaardwerk op dit terrein wil zijn, is het verlate tijdstip van bespreking geen groot bezwaar. De redactie wil met dit werk een 'samenvattend overzicht' bieden, dat 'verantwoorde, moderne en wetenschappelijk gefundeerde informatie geeft aangaande het land van de Bijbel en de geschiedenis, de taal, de inhoud en de verklaring van Oude en Nieuwe Testament' (p. V). Om het gestelde doel te bereiken, heeft de redactie een beroep gedaan op een brede kring van geleerden van verschillende kerkelijke achtergrond. Hervormden en gereformeerden, baptisten en christelijk-gereformeerden werken zo broederlijk samen - dat wil zeggen, dat hun studies in hetzelfde boek zijn terechtgekomen. Deel 2 en deel 3 van deze serie moeten nog verschijnen en zullen resp. een inleiding op de boeken van het Oude en op die van het Nieuwe Testament geven. Het eerste deel is een verkenning van het terrein, een beschrijving van de wereld waarin het oude Israël en de vroege Kerk hebben geleefd.

De inhoud van 'De wereld van de Bijbel' is vrijwel over de gehele linie van hoog niveau. Het eerste hoofdstuk gaat in op de geografie van Palestina en de omliggende landen. De geboden informatie is betrouwbaar en de bijbellezer zal na bestudering van dit gedeelte met andere ogen tegen de vele vertrouwde plaatsnamen in Oude en Nieuwe Testament aankijken. Bijbelverhalen die dikwijls plaatsaanduidingen geven waar wij makkelijk overheen lezen, krijgen zo vaste grond onder de voeten. De politieke geschiedenis van Israël kan men ook beter begrijpen, wanneer men op de hoogte is van de strategische ligging van Palestina. De auteurs geven meer dan een dorre opsomming van dorpen en steden, ook het klimaat, de flora en de fauna worden behandeld. Tegen de achtergrond van die beschrijvingen kunnen gedeelten als Deut. 11 (Israëls afhankelijkheid van regen, het verschil in de waterhuishouding met Egypte) beter verstaan worden. Het is jammer, dat de uitgever er geen zorg voor heeft gedragen een aantal goede kaarten bij dit gedeelte te leveren. Dat gemis doet zich eveneens voelen bij de behandeling van de oud-oosterse geschiedenis. Weliswaar bevat het boek drie kaarten, maar die zijn bij lange na niet toereikend. Zodoende is men gedwongen terug te grijpen naar meer gedetailleerde kaarten (een dergelijke hulp wordt bijvoorbeeld geboden door de Oxford Bible Atlas,

een goed verzorgde atlas voor een lage prijs). De uitgever verluchtigt nu de tekst met talrijke foto's waarvan vele in kleur. Dat streelt wellicht het oog, maar het helpt de lezer niet veel verder.

Hoofdstuk twee behandelt de archeologie van Palestina en andere bijbelse landen. De auteurs kiezen voor een theoretische benadering van het onderwerp. Wie een overzicht verwacht van de concrete resultaten van de bijbelse archeologie van de laatste eeuw, komt bedrogen uit. Ingegaan wordt op de ontwikkeling en de geschiedenis van de archeologie en de bijdrage die zij kan leveren tot de reconstructie van de bijbelse geschiedenis. De nuchtere aanpak die hierbij wordt voorgestaan, lijkt mij zeer heilzaam. In het verleden is de bijbelse archeologie al te vaak gedegradeerd tot een soort reliquienjacht. Gesjoemel met de bevindingen van opgravers, zowel ter verdediging van de bijbelse waarheid als ten bewijze van de onjuistheid van de oudtestamentische beschrijvingen, kunnen deze hulpwetenschap van de theologie alleen maar in discrediet brengen. De methode, waarvoor de auteurs pleiten, kenmerkt zich door een behoudzaamheid en zorgvuldigheid, die niet meteen op wereldschokkende conclusies uit zijn.

Dat kan ons leren om al te hooggespannen verwachtingen ten aanzien van de archeologie af te leggen. Ons geloof rust tenslotte niet op de verslagen van opgravingssteams. Wil men een indruk krijgen van de toepassing en de resultaten van het moderne archeologische onderzoek in Israël, dan is het boek van K. Kenyon „Graven in bijbelse bodem” aan te raden.

De geestesgeschiedenis van Israël en de volken die haar omringen, kennen wij voornamelijk uit de bewaard gebleven teksten van hun hand. De talen en schriftsystemen van deze volken komen in hoofdstuk drie aan bod. De oorsprong van het schrift in Mesopotamië, de uitvinding van het alfabet in Fenicië en de geheimzinnige hiëroglfen van Egypte zijn zaken waarin men hier ingewijd kan worden. Ook geven de schrijvers een indruk van de soorten literatuur die zijn overgeleverd. Dit alles heeft een niet zo direct verband met de bijbelse stof als veel van het overige uit dit boek. Toch is de behandeling volledig op zijn plaats. De ontcijfering van het spijkerschrift in de tweede helft van de vorige eeuw, de ontdekking van de Rasj Sjamra teksten in 1929 en de Dode Zee rollen in 1948, om maar enkele van de bekendste te noemen, hebben de bijbelteksten in een nieuw licht gezet. De voorheen zo geïsoleerde wereld van het Oude Testament kwam tot nieuw leven tegen deze veelkleurige achtergrond. Israël leefde temidden van de volken, en juist in vergelijking met hen krijgt haar erfgoed een eigen reliëf.

Hoofdstuk vier wil de lezer vertrouwd maken met de zogenaamde „tekstgetuigen” en de tekstgeschiedenis van het Oude en Nieuwe Testament. Het behandelt de moeizame weg die ligt achter de tekstuitgave van het hebreeuwse Oude en het griekse Nieuwe Testament, waarop onze vertalingen berusten. Een boeiende geschiedenis van manuscripten en oude vertalingen, die vragen om geduldige en nauwgezette studie om zo dicht mogelijk bij de „oertekst” te komen. Bepaalde termen, die u tegen kunt komen in de mond van uw predikant of een bijbelcommentaar, hoeven hierdoor geen geheimtaal te blijven. Met dit hoofdstuk in gedachten begrijpt men ook beter de betekenis van de brede haken die het NBG in sommige gedeelten heeft geplaatst (bijvoorbeeld Mc 16 en Joh. 8). Voor wie zich wil oriënteren

op het terrein van Nederlandse bijbelvertalingen kan bijvoorbeeld het boekje „Nederlandse vertalingen van het Oude Testament” van dr. C. Houtman (Den Haag 1980) een goede hulp zijn.

Het langste hoofdstuk uit het boek is het vijfde. Tegelijk behoort het tot de meest compacte. Dr. K. R. Veenhof geeft daarin een overzicht van de geschiedenis van het Oude Nabije Oosten tot de tijd van Alexander de Grote (± 300 v. Chr.) en Dr. M. A. Beek neemt het van hem over en voert de beschrijving tot aan het begin van de tweede eeuw na Christus. De opzet is daarbij niet een benadering, waarbij de geschiedenis van Israël in het centrum staat. Het tableau is breed opgezet en de lezer merkt, hoe het kleine Israël geleefd heeft in de schaduw van grote naties. De hoeveelheid informatie die dit hoofdstuk biedt, is overstelpend, en men kan niet anders dan onder de indruk zijn over alles wat het onderzoek de afgelopen eeuwen aan historische kennis aan het licht heeft gebracht. Met grote kennis van zaken worden de belangrijkste gebeurtenissen en ontwikkelingen gepresenteerd, waarbij omstreken kwesties en de jongste bevindingen steeds worden genoemd. Informatie die over vele periodieken en monografieën is verspreid, wordt helder samengevat. Daarmee is dit résumé het meest recente en volledige in het Nederlandse taalgebied. Opmerkelijk is ook de eerbiedige behandeling van bijbelse gegevens, waar bij veel andere historici de scepsis de toon aangeeft. Dat een voorzichtige omgang met het Oude Testament in dezen geen klakkeloze overname hoeft te betekenen van bijvoorbeeld alle jaartallen, zonder een poging tot interpretatie (bijvoorbeeld vanwege co-regentschap of dubbele telling van het eerste regeringsjaar), maar ook een kritische evaluatie kan inhouden, zal na lezing eveneens duidelijk zijn.

Het boek sluit af met hoofdstuk zes: 'Bijbelse instellingen'. Gewoonten en gebruiken rondom huwelijk en begrafenissen, de instellingen van het godsdienstige leven, bijzondere dagen en jaren, de grote feesten, ziedaar een greep uit de inhoud. De inhoudsopgave wekt verwachtingen, maar de behandeling stelt teleur. Dat is jammer, want juist een goede kennis van de leefwereld en denkvormen van het oude Israël kan zoveel bijdragen tot het begrip van het Oude Testament. Nu blijft het echter bij een opsomming van veel teksten, zonder dat bijvoorbeeld ingegaan wordt op de historische ontwikkelingen. Men kan toch moeilijk geloven dat de huwelijks-ceremonie ten tijde van Nehemia niet verschilde van die ten tijde van Abraham. De tekstbehandeling komt mij nogal willekeurig voor. Uit Ri. 14:12-14 leidt de schrijver af, dat bij de bruiloft raadsels werden opgegeven (pag. 473).

Dat zulks kan gebeuren, staat buiten kijf, maar om dat tot „instelling” te verheffen, gaat te ver. Men vergeet niet, dat de bruiloft van Simson een voornamelijk Filistijnse aangelegenheid was. Opvallend is dat de schrijver de opmerking uit hetzelfde verhaal over het feestmaal der vrijgezellen - door de tekst zelf als een instelling gepresenteerd: „zo plachten de jongelingen te doen” (Ri. 14:10) - blijkbaar als een te verwaarlozen detail beschouwt. Ook mist men veel belangrijke gegevens, bijvoorbeeld de plaats van de eed en de vloek in de oudtestamentische rechtspleging. Het boek van de Franse katholiek R. de Vaux „Hoe het oude Israël leefde” (Roermond, 1960-1962) blijft de voorkeur verdienen voor wie kennis wenst te nemen van de instellingen en gewoonten van oud-Israël. Ondanks de punten van kritiek brengt uitgeverij Kok met dit werk een schit-

terend boek op de markt. Het ware te wensen, dat naast de vele meer populaire werkjes over de Bijbel, ook dit boek nu eens gekocht en vooral gelezen werd. De prijs is fors, maar men krijgt waar voor zijn geld. Hoewel ik het woord „onmisbaar”, dat de uitgever als aanprijzing op de achterflap heeft meegegeven, overdreven vind (hoe hebben al die christenen het vóór het verschijnen van dit werk gedaan?), is een hartelijke aanbeveling zeker op zijn plaats.

K. v. d. Toorn

—○—

Gods partner (n.a.v. Willem Zuidema, Gods Partner, Ten Have - Baarn)

Hier volgt niet een echte boekbespreking, maar alleen wat zal bij me bovenkomt als ik me dit boek voor de geest haal.

Dat is de reactie van iemand die als student Holwerda hoorde zeggen: als je aan de tekenen der tijden denkt, moet je eerst naar Israël kijken.

Dat is ook wat van dit boek blijft hangen bij iemand die de oorlog heeft meegemaakt. De eerste reacties van iemand die behoort tot het „orthodox-protestantisme”. Israël weet daarin zijn vurigste bewonderaars te herkennen.

Drie dingen komen allereerst bij me boven als ik begin te schrijven:

1. De vreugde der wet zoals die beschreven wordt, bijvoorbeeld t.a.v. de sabbath. Dan denk je: er is nog iets in Israël dat doet denken aan de volmaakte wet der vrijheid, waar Jacobus 't over heeft (Jk. 1, 25).

2. De ergernis die het boek bij me opriep als steeds werd gepraat over de schuld van de kerk tegenover Israël. Dat is me veel te ongenueanceerd. Ik weet me, als Daniël, schuldig aan de zonden der kerk ten opzichte van Israël in de periode voor de kerkhervorming (Dn. 9, 20).

En ik schaam me voor de tekorten van de kerken waarvan ik belijdend lid was gedurende een deel van de oorlog. Tekorten in woorden en daden. Al was het tekort in woorden na de vrijmaking groter dan daarvoor.

En ik voel me wat mijn eigen gedrag betreft niet schuldig ten opzichte van Israël, behalve in de zin waarin Paulus van schuld spreekt: weest niemand iets schuldig behalve liefde (R. 13, 8).

De veel voorkomende „Algemene belijdenis der zonden” van de kerk tegenover Israël lijkt me een ritueel te worden.

3. Het boek deed me ook denken aan die merkwaardige vergissing die door de Raad voor Kerk en Israël o.m. in 1970 werd gemaakt toen zij schreven: „zijn (Israëls) uniek karakter berust op Gods verkiezing, want het Joodse volk is nog steeds dat bijzondere volk dat op grond van Gods belofte verbonden is met dit speciale land. Alleen daarom hebben wij onvoorwaardelijk de staat Israël te aanvaarden”. De vergissing is niet dat men een staat Israël zou moeten aanvaarden, maar deze staat Israël. Want het woord „de” heeft de betekenis van „deze”. Wij geloven wel dat land en volk krachtens een verkiezing verbonden zijn, dat Israël eens weer in zijn land zal wonen. Maar we weten niet of dat *dit* Israël is en of dat *thans* is.

Men herinnere zich de vestiging van de staat Israël, de eerste keer, door Mozes en Jozua. Mozes wist dat de HEERE hem Palestina geven ging. Dt. 2, 24: „begin te erven”. Maar het geopenbaarde plan van God was geen richtsnoer voor Israëls handelen. Het bekend gemaakte besluit van God voor Mozes

geen casus belli. Mozes heeft volgens de wetten van het volkenrecht Sihon vredelievende voorstellen gedaan. En als Israël vandaag het volkenrecht overtreedt, „moet” het in zee worden gedreven.

Nog een enkele opmerking over dit zeer lezenswaardige boek.

Bij 1: Wanneer ik Ben Goerion lees: „ik besloot als levenswijze te kiezen: de rechtvaardige zal uit zijn geloof leven”, dan bewonder ik dat, maar het snijdt me ook door de ziel (Hab. 2, 4 - R. 1, 17). Thuis voel ik me bij Spijkerboer, als hij zegt: „verheerlijking van het jodendom helpt niets, geloof in Jezus Christus wel” (Trouw 9 april 1982).

Bij 2: Het idee (pag. 46) dat Jezus eigenlijk niet door het Joodse volk is veroordeeld maar door een complot in een niet-officiële zitting van het Sanhedrin, is weliswaar aantrekkelijk, maar bij het licht van Hnd. 2, 23; 3, 15; 5, 30 en 13, 27 twijfelachtig. Overigens dient er de wetten van het volkenrecht Sihon

op gewezen te worden dat volgens het apostolicum Jezus onder Pontius Pilatus gekruisigd is. Het zijn de Joden niet die door de kerk primair genoemd worden als verantwoordelijk voor Jezus dood.

Bij 3: Ik kan me voorstellen dat Israël de herinnering aan de P.L.O. onder de hemel wil uitwissen (Dt. 25, 19). Het is anderzijds zeer wel denkbaar dat de staat Israël over enige decennia niet meer bestaat. Zolang de verhouding Israël: naburen 1:10 is, zal Israël wel blijven winnen. Als het 1:30 wordt, niet meer.

Kortom: de boetvaardigheid van de christenen ten opzichte van Israël is evenals de speculaties over de staat Israël van voorbijgaande aard bij gebrek aan houvast in de Schrift en in de werkelijkheid.

Een groot deel van het boek heeft echter met de vreugde der wet te maken en daaraan ontleent dit boek, dat ik aan één stuk uitlas, zijn blijvende waarde.

G. Roukema - Lelystad

Redactieleden:

Ir. A. W. Biersteker;
T. Hoekstra
Ds. H. de Jong;
Mr. dr. J. Meulink;
D. W. L. Milo;
Ds. E. R. Postma;
Drs. W. G. Rietkerk

Adres van de Redactie:

Ds. K. Muller,
Riouwstraat 59,
1521 SC Wormerveer
Tel. 075-282589

Kerknieuws en berichten over kerkelijke/christelijke activiteiten te zenden naar:

„Kerknieuws Opbouw”,
Brugakker 36 22,
3704 LP Zeist
Tel. 03404-50278

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”,
Nooitgedacht 3,
3701 AL Zeist
Tel. 03404-22452

Advertentieprijs:

40 ct per mm.
familieberichten
35 ct per mm.
Advertenties inzenden tot
dinsdagmorgen 10.00 uur.

Administratie-adres:

Kon. Wilhelminalaan 38,
3956 TD Leersum
Tel. 03434-4288

Abonnementen:

Het aanvragen of opzeggen
van abonnementen: uitsluitend
bij de administratie.
Abonnementen kunnen
ieder moment ingaan, doch
slechts per 31 december
eindigen. Opzeggen uiterlijk
tot 15 november.

Abonnementsprijs:

f 40,— per jaar of f 21,—
per halfjaar.
Buitenland f 45,— p. jaar
of f 60,— per luchtpost.
Gironr. 404945 t.n.v.
Geref. Persver. Opbouw,
Dr. Schaepmanlaan 71,
2104 VC Heemstede.
Tel. 023-285825.

Kerknieuws

Heemstede — Praeses van de N.G.K. te Heemstede is thans: P. Wesseling, Houtvaartkade 34, 2111 BS Aerdenhout, tel. 023-245384.

COGMA — De najaarsreis naar onze militairen gelegerd in de Bondsrepubliek hopen we D.V. te houden van donderdag 30 september t/m dinsdag 5 oktober a.s. zoals gebruikelijk in samenwerking met de broeders uit de Chr. Geref. Kerken.

Ds H. Stolk van Kampen hoopt op zondag 3 oktober a.s. voor te gaan in een dienst des Woords op de basis van de Koninklijke Luchtmacht te Blomberg (Lippe Detmold). Men wordt verzocht na te gaan of er nog nieuwe adressen dienen te worden doorgegeven. Zie hiervoor het jaarboekje van de Ned. Geref. Kerken.

H. J. Bosch, sekr.
tel. 053-762272

T.S.B.-sekretariaat — Dhr. P. Kurpershoek, sekretaris T.S.B., is verhuisd naar Germanenlaan 136, 7312 JC Apeldoorn, tel. 055-558653.

Verhuisd — Ds A. D. v. d. Heuvel is verhuisd naar: Van Limburg Stirumstraat 11, 4286 BG Almkerk (N.B.), tel. 01834-3189.

Nieuws uit breder kring

Zuid-Korea — In een EO-radio-uitzending van 26 september a.s. kunt U tussen 9 en 10 uur 's avonds een interview horen met dr Bong Ho Son, docent van ACTS.

Uw al of niet periodieke bijdrage zien we graag tegemoet op postgiro 1775496 t.n.v. Calvinistic World Association, Heiloo, met vermelding „Zuid-Korea”, J. J. Molenaar, telef. 072-330089.

Ikonen in het Bijbels Museum — Onder de titel 'Feestikonen' wordt in het Bijbels Museum te Amsterdam vanaf zaterdag 2 oktober a.s. een tentoonstelling gehouden waarin de nadruk wordt gelegd op dit laatste en niet — zoals tegenwoordig vaak het geval is — op de kunsthistorische waarde. Het Bijbels Museum wil alle nadruk leggen op de godsdienstige betekenis van ikonen, zowel in de kerk als thuis, in het bijzonder voor de christelijke feestdagen.

Van elk van de belangrijkste feesten die in het oosten worden gevierd, is meestal één ikoon geëxposeerd. Er is geen sprake van een omvangrijke presentatie uit één periode of van eenzelfde artistieke betekenis. Wel zijn er enkele bijzondere exemplaren te zien, die kenners zullen verrassen. Alle ikonen zijn in bruikleen door partikulieren afgestaan.

Naast de ikonen omvat de expositie ook interessant materiaal over de restauratie daarvan en over de plaats in de eredienst.

Een klankbeeld over de Russisch-Orthodoxe Kerk in Amsterdam werd speciaal voor deze tentoonstelling gemaakt.

Een catalogus geeft naast veel afbeel-

dingen informatie voor wie méér wil weten over de gelovige omgang met deze godsdienstige voorwerpen.

De tentoonstelling wordt gehouden tot en met zondag 23 januari 1983.

Vanaf zaterdag 18 september a.s. biedt het Bijbels Museum te Amsterdam zijn bezoekers een nieuwe en originele mogelijkheid om de 'vredesproblematiek' op speelse wijze, maar des te indringender, zelf te ervaren. Een 'vredesduiven-spel' kan in kleine groepen door jong en oud gespeeld worden in samenhang met de fototentoonstelling 'Macht, wat is dat?'

Vrede is geen situatie, maar een proces waaraan iedereen kan meewerken. Verscheidene spelopdrachten, waarbij alle zintuigen gebruikt kunnen worden, dragen bij tot confrontatie met vooroordelen, versterking waar verandering mogelijk is, de uitdaging tot bevrijding.

De spelers worden voor de vraag gesteld: Kiezen we (gewild of onbewust) voor een doodlopende weg of maken we ons sterk voor het inslaan van een hoopgevende richting?

Een dia-presentatie en koptelefoons drukken de bezoekers met oog en oor op de keuzemogelijkheden.

Het Bijbels Museum is gevestigd aan de Herengracht 366 te Amsterdam en is van dinsdag tot en met zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur en op zon- en christelijke feestdagen van 13.00 tot 17.00 uur. (Op Nieuwjaarsdag is het museum gesloten.) Telef. 020-247949-242436.

„Zie, Ik maak alle dingen nieuw.”
Openb. 21 : 5.

Onze Hemelse Vader ontfermde Zich over Zijn kind, onze lieve moeder en grootmoeder,

ADRIANA VAN OOSTEN

geboren op 20 april 1900.

Sedert 15 augustus 1980 weduwe van Hendrik Cornelis Smit.

Barendrecht:: H. Smit
W. M. F. Smit-Blokhuis
Kees en Joke, Jaap, Adriaan
Arend Jan, Gijsbert, Margreet, Maarten
Hilversum: W. Smit
M. Smit-Visser
Henk en Gerdien, Joost, Rian, Frank
Zwartsluis: H. Smit
H. C. E. Smit-Labots
Jan, Roel, Carlien, Els, Harriët
Utrecht: M. A. Smit
Delft: M. C. N. van Velzen-Smit
Th. van Velzen
Bas, Annemarie, Koos

18 september 1982
Livingstonelaan 570, 3526 JD Utrecht.

Voor al uw
handels- en familiedrukwerk - boeken folders enz.
is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN”

Nooitgedacht 3 — 3701 AL Zeist